

«Brieven van Paulus»

Onregelmatig verschijnend informatieblad van de heemkundekring "Paulus van Daesdonck".

Redactie: Craenlaer 18, Ulvenhout.

3e jaargang, nr. **17**

Nieuw-Ginneken, 1e dag van de bloeimaand 1978.

A. Molenfeesten te Bavel (2)

Op nationale molendag 1978 zal de Bavelse korenmolen "De Hoop" feestelijk in gebruik genomen worden.

Vanzelfsprekend is de heemkundekring ook van de partij met een tentoonstelling, een lezing en een boekje over de molen.

Het programma ziet er als volgt uit:

13-14-15 mei Molenfeesten te Bavel met talrijke evenementen en tentoonstelling heemkundekring.

13 mei 11.00 uur opening tentoonstelling.

13 mei 20.15 uur lezing door dhr. Prins, molendeskundige van de vereniging "De Hollandse Molen" in de schuur bij de molen voor alle leden van de Kring.

De tentoonstelling is alle drie de dagen geopend tot 18.00 uur.

Ter gelegenheid van de restauratie van de molen verschijnt het 4e boekje van onze heemkundekring, dit maal gewijd aan de molen "De Hoop" te Bavel.

B. Kent U dit Nieuw-Ginneken (3)

Bomvol was maandag 6 maart de Fazanterie toen mevrouw Van Dort-van Deursen voor onze Kring haar lezing "Kent U dit Nieuw-Ginneken" hield.

Een enthousiast gehoor van meer dan honderd leden volgde haar in 'n reis door onze gemeente en maakte met de vertelster sprongen naar België en Frankrijk om overeenkomstige gebruiken te leren kennen.

Bouwoffers, levensbomen, kruisen en tekens, gouden en diamanten bruiloften, dorpsstraten, beken en sloten, we zagen het alles door een andere bril. Een succesvolle avond!

C. Nieuw boekje

Bij de restauratie van de molen van Bavel zal de heemkundekring een vierde boekje uitgeven in haar serie over het heem "Nieuw-Ginneken". De leden kunnen het kopen voor f 2,50, voor niet-leden kost het f 5,00.

Eerder verschenen:

1975 Monumenten in Nieuw-Ginneken door J. Jaspers (uitverkocht)

1977-1 De Korenbloem door J. v. d. Westerlaken

1977-2 Mariaschool door C. Leijten.

Beide laatste boekjes zijn nog verkrijgbaar à f 3,00.

D. Tentoonstellingen (14)

Hilvarenbeek "Brabants Banier en Blazoën" 1-30 april tentoonstelling over de Brabantse gemeentewapens en wat er volgens de inrichter Kees van Berendonk aan veranderd moet worden.

Breda "Breda geëvacueerd mei 1940" vanaf 12 mei op Ginnekenweg 76.

's Hertogenbosch "Dorpen in Brabant" 12 mei-9 juli. Een tentoonstelling over het ontstaan en de groei van dorpen, waarin de ontwikkelingsgang van de verschillende dorpstypen in stadia wordt gereconstrueerd.

Bavel "Molen De Hoop gerestaureerd" 13-14-15 mei door "Paulus van Daesdonck". Openingstijden: zaterdag 12.00 - 18.00 uur, zondag 12.00 - 18.00 uur, maandag 14.00 - 18.00 uur.

E. Beschrijving der Stadt en Lande van Breda

In 1744 publiceerde Thomas Ernst van Goor dit meesterwerk. Binnenkort verschijnt een facsimile-uitgave op ware grootte (folioformaat). De voorintekenprijs bedraagt f 49,50. Na verschijnen f 69,50. Aanbevolen!

F. Verschenen

- "Op den Dorpshuyse van Princenlant", nummer 41 in de reeks van Publicaties van het Archivariaat "Nassau-Brabant". Een interessant boekje over Dinteloord, waarin we o.a. lezen, dat in 1604 Jan van der Daesdonck uit Dordrecht de eerste dijkgraaf was.

Familie van Paulus?

- Breda tijdschrift van Bredanaars voor Bredanaars nr.3

Een interessant werkje met herinneringen van een aantal Bredanaars over hun stad in vroeger dagen. Vooral het verhaal over het Oranjeplein (Ginneken) heb ik met veel interesse gelezen.

Het boekje is o.m.verkrijgbaar in het Stedelijk Museum. (f 4,00)

- Breda toen en nu deel 6, een fotoboekje over Breda zoals het na de tweede wereldoorlog veranderde.

De stichting "Breda toen en nu" is erg actief met z'n uitgaven.

Alle reeds verschenen deeltjes vormen samen een bescheiden

geschiedschrijving van het twintigste eeuwse Breda".

Verkrijgbaar o.a. in het Stedelijk Museum. (f 8,00)

- Literatuurgids voor de Noordbrabantse geschiedenis door drs. A.Kappelhof. Uitg.Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. In zijn voorwoord stelt de schrijver dat het werk "een poging van bescheiden formaat is om op korte termijn in een nood te voorzien".

Inderdaad heeft Brabant behoefte aan een bibliografie voor de regionale geschiedenis. We vragen ons echter af of een zo summiere publicatie, waarvan de keuze zeer subjectief is (de schrijver bevestigt het) wel zo snel had moeten verschijnen. Wellicht was een losbladige publicatie met regelmatige aanvullingen een betere oplossing geweest.

- Het markiezaat van Bergen op Zoom, nummer 43 in de reeks van Publicaties van het Archivariaat "Nassau-Brabant". Een erg welkom boekje over het markiezaat behandelt erg overzichtelijk dit Westelijk deel van onze provincie. Alle elf gemeentes komen afzonderlijk ter sprake. Het zou geen overbodige luxe zijn als over de Baronie ook zo'n overzichtelijk werkje zou verschijnen.

We wachten in spanning af.

G. Collectie "Paulus van Daesdonck" (14)

Van mevrouw Van Mourik uit Breda ontving de Kring een aantal leuke foto's over het Carnaval in Galder (1975 en 1976). De heer Verwijmeren uit Prinsensbeek schonk ons een Carnavalsonderscheiding Van de heer Verkooijen uit Strijbeek ontvingen we een groot aantal foto's over Galder/Strijbeek in vroeger dagen. Een groot aantal kleinere en grotere giften kwamen binnen van vele gemeentenaren (en niet-gemeentenaren!) Door bemiddeling van de heer P.Nuijten kregen we van C. en A. Breda twee prachtige modepoppen. (Je zou haast zeggen: C&A, er is geen betere) Aan alle schenkers onze hartelijke dank.

H. Ruimte

Met het ingebruiknemen van een eigen home door de Scouting Ulvenhout kwam deze week de zolder van de Mariaschool aan de Dorpstraat vrij. Door de welwillendheid van het schoolbestuur krijgt de Kring thans de beschikking over deze prachtige zolder, voor het opslaan van haar collectie en archief. Het wachten is nu op een permanente expositieruimte. De Kring kijkt met een vriendelijk oog naar het gemeentebestuur.

I. Breda Toen en Nu

De steeds zeer ijverige amateur-historicus Wim Mol die reeds zesmaal een fotoboekje "Breda Toen en Nu" liet verschijnen, zal binnenkort een vierde deel het licht doen zien van zijn tweede uitgaven-reeks "Breda Tijdschrift van Bredanaars voor Bredanaars". Op vrijdag 12 mei zal het boekje, dat handelt over de evacuatie van Breda (mei 1940) officieel worden gepresenteerd bij de opening van een tentoonstelling over dit onderwerp in zijn huis Ginnekenweg 76. Nadere bijzonderheden zult U ongetwijfeld lezen in Dagblad De Stem.

J. Agenda (noteert U alle data?)

- 13-14-15 mei Molenfeesten Bavel-Tentoonstelling Paulus van Daesdonck.
13 mei 11.00 uur Opening tentoonstelling Paulus van Daesdonck.
20.15 uur Lezing.
18 juni Wandeling door Oud Breda o.l.v. Jac. Jespers.
Nadere informatie volgt.
+ 21 juni Muzikale midzomeravondwandeling in samenwerking met harmonie Constantia naar Cauwelaer en omgeving.
Hierover volgt nog nadere informatie.
11 september Jaarvergadering. Noteert U deze avond reeds?

K. Onze ouders en grootouders

Enkele jaren geleden schreef ons lid T.J.R. De Jong een scriptie "De derde weg in het bejaardenwerk". In deze scriptie besteedde de heer De Jong uitvoerig aandacht aan het leven van onze ouders en grootouders in het begin van deze eeuw. Paulus van Daesdonck prijst zich gelukkig dit hoofdstuk uit deze studie van de heer De Jong binnenkort te kunnen publiceren als extra editie van "Brieven van Paulus".

L. Heemkunde op de basisschool (4)

Ter gelegenheid van de restauratie van de Bavelse molen wordt op de basisscholen te Bavel thans gewerkt aan een project over de molen samengesteld door het onderwijzend personeel van beide scholen in samenwerking met onze Kring.
"Jong geleerd is oud gedaan" geldt ook voor heemkunde!

N. Habijt van een Franciscanes (3)

Een dezer dagen kwam het habijt klaar dat Zr. Borrromea voor onze collectie restaureerde. We zijn Zr. Borrromea zeer erkentelijk voor deze zeer belangrijke gift voor onze collectie. Het is het habijt zoals dat gedragen werd op het eind van de vorige eeuw toen de zusters van Etten hun meisjesschool stichtten in Ulvenhout.

N. Belangrijke schenking

Voor onze collectie, speciaal de religieuze, ontving de Kring een vorstelijk geschenk van de zusters van Etten. Naast het habijt (zie M) kregen we deze week een aantal prachtige beelden (tot 1 meter hoog!) o.a. van het H. Hart, St. Jozef, Antonius van Padua, Gerardus Majella, Antonius van 't varken, Maria, Franciscus van Assisie enz.

Daarnaast een juweel van een bidstoel en hoe kon 't anders 'n hele oude schoolbel. Een vorstelijke gift, die onze collectie 'n grote uitbreiding gaf.

---

heemkunde varia

O. Nog meer heemkunde in de "Brieven".

De redactie van "Brieven van Paulus" tracht Uw lijfblad steeds meer "heemkundig te maken".

Vanaf nu zullen naast J. Jespers en dr. F. Brekelmans ook onze leden H. Dirven en mevrouw A. van Dort-van Deurzen hun medewerking gaan verlenen. Met ingang van de nieuwe jaargang zullen vignetten van dhr. Jetzes onze "Heemkunde Varia" nog meer inhoud geven.

P. Straatnamen in Nieuw-Ginneken(6) door J. Jespers

Woestenbergsesweg (B)

De Woestenbergses Hoeve, reeds bekend van rond 1400, werd in 1476 door Maria van Loon, de weduwe van Graaf Jan IV van Nassau, bestemd tot klooster voor 25 zusters Augustinessen, dat de naam Vredenberg zou dragen.

Het plan werd echter niet geheel uitgevoerd. Reeds drie jaren later verzochten de zusters het klooster te mogen verplaatsen naar Boeimeer onder Princenhage, hetgeen in 1483 ook gebeurde. De hoeve evenwel bleef tot de Franse Revolutie eigendom van het klooster Vredenberg.

Koekelberg en 't Vlot (U)

Koekelberg, reeds in de 14e eeuw bekend als een achterleen van de Heren van Breda, was gelegen aan de rivier De Mark tegenover het landgoed De Blauwe Camer.

Het landhuis, dat na 1718 op Koekelberg werd gebouwd, omringd door vijvers en een Engels bos, ging in 1795 helaas weer door brand verloren. In 1797 werd het landgoed gekocht door Baron Benjamin van der Borch, die reeds eigenaar was van het landgoed Valkenberg.

De thans nog bestaande boerderij "'t Vlotje", welke in de vorige eeuw op het landgoed werd gebouwd, herinnert met zijn naam nog aan dit oude leenhof, dat in de 16e eeuw als 't Vlot werd aangeduid.

Annevillelaan (U)

Het landgoed Anneville is in 1844 gesticht door de historicus Prosper Cuypers. Het park werd ontworpen door de Leuvense tuinarchitect Rosseels, bekend o.a. van het Bredase Valkenbergpark. Na de bevrijding van onze gemeente op 28 oktober 1944 vestigde Prins Bernhard hier zijn stafkwartier. In november 1944 verbleef H.M. Koningin Wilhelmina op Anneville inognito. Vóór haar terugkeer naar 's-Gravenhage hield zij in gezelschap van prinses Juliana hier officieel verblijf in de periode van 2 mei tot 17 juni 1945.

Q. Sprokkelingen uit het gemeente-archief (6) door dr.F.Brekelmans.

Ruzie in Strijbeek (1702)

Op 24 februari 1702 verscheen voor schepenen van Ginneken en Bavel Dingeman van Elshout, mulder op den Voussenbergse molen onder Ginneken te Strijbeek. Hij had een wonde aan zijn hoofd. Schepenen vroegen hem hoe hij aan die verwonding was gekomen. Daarop antwoordde de mulder dat hij de avond tevoren vertoefde ten huize van zijn buurman Andries van Hall. Daar was ook aanwezig de timmerman Cornelis Sloekers, die tegen hem zei: "Daar komen jouw twee broers aan". Hij doelde daarmee op Adriaen en Anthonij van den Elshout. De molenaar antwoordde daarop: "dan sijnder twee gujten temeer". Vervolgens zeiden de twee broers tegen de molenaar: "Waarom geef je je ons geld". De molenaar antwoordde daarop: "Hoe! Ghij gelt van mij hebben, ghij hebt soveel ontfangen dat ick geen meer schuldich ben". Hierna ontstond een hevige woordenwisseling die ermee eindigde dat de twee broers ieder een mes trokken en begonnen te steken in de jas van de molenaar. Hoewel de molenaar zich met een stok verdedigde, werd hem tenslotte een grote snee in het hoofd toegebracht. De snee was wel $3\frac{1}{2}$ duim breed.

De molenaar verklaarde tenslotte onder ede, dat een en ander was gebeurd zoals hij had verteld. De namen van de schepenen waren Joost van den Cauwelaer en Adriaen Michiel Deckers.

R. Volkskundenotities (1) door A.v.Dort-van Deurzen.

De betekenis van de Brabantse uitroep: "O, Christus van Maarante". Bovenstaande uitroep evenals die van "O, Jirrekes van Maarante" waren steeds een raadsel voor mij. Beide hoorde men vroeger vaak, nu soms nog door oudere mensen in gebruik. De oplossing?

Bij een bezoek aan de Sint Andrieskerk te Antwerpen werden we daar rondgeleid door de toenmalige pastor Van der Borgt, een grote kunstkenner. In de schatkamer gekomen overhandigde hij mij een antiek beeld, een Sint Anna ten drieën en zei: "Dit is nu Christus van Maarante". De betekenis is dus: Christus van Maria en Anna, of wel: Jezus van Maria en Anna!

S. Kris-kras door de geschiedenis van (Nieuw)-Ginneken (1) door Herman Dirven (W.H.B.)

In de bekende "Brieven van Paulus" zullen naast de vele mededelingen van het wel zeer bijzonder actieve verenigingsbestuur de Heemkunde Varia, als "Straatnamen" en "Sprokkelingen uit het Gemeente-archief" van archivaris Dr.F.Brekelmans gretig gelezen worden.

Vandaar dat Uw bestuur ook onze stichting "Werkgroep Haagse Beemden" gevraagd heeft om regelmatig van onze vondsten betreffende Ginneken of Nieuw-Ginneken in de Brieven te publiceren.

Wij doen dit bijzonder graag, want dergelijke rubrieken verzorgen wij ook te Prinsenbeek onder de titel "Kent U Prinsenbeek" en te Princenhage onder de titel "Princenhage vroeger en nu". Daarnaast geeft de Werkgroep ook nog drie maal per jaar het tijdschrift "Hage" uit, dat handelt over de geschiedenis van Uw vroegere buurgemeente Princenhage.

In de Brieven van Paulus zullen we met "Kris-kras" door de Geschiedenis van (nieuw)Ginneken U vertellen wat we gevonden hebben over de geschiedenis van Uw dorpen en gemeente.

T. Kris-kras door de Geschiedenis van (Nieuw)-Ginneken (2) door Herman Dirven (WHB).

De toren van de oude kerk van Bavel was een telegraafpaal!

De oude kerk van Bavel stond niet op de plaats waar de huidige kerk van Bavel gebouwd is, maar schuin aan de overkant, n.l. midden op het huidige kerkhof. Bij die kerk stond natuurlijk een toren en het is deze toren, waarvan we weten dat hij een onderdeel heeft gevormd in een optische telegraaflijn van 1809 tot 1815.

In 1809 werd n.l. het zuiden van het toenmalige koninkrijk Holland bij het keizerrijk Frankrijk ingelijfd en keizer Napoleon wilde ook in zijn nieuw gebied de reeds bekende optische telegrafie zo snel mogelijk invoeren.

Een franse geestelijke Claude Chappe (geb.1763 en gest.in 1805 te Parijs) had n.l.al in 1793 een optische telegraaf tussen Parijs en Rijsel geconstrueerd en in werking gesteld.

Het principe was eigenlijk zeer eenvoudig. Het optisch telegraafstation van Chappe bestond uit een hefboomsysteem dat door kabels en wielen in een groot aantal verschillende standen kon worden gezet, elk overeenkomstig met een letter van het alfabet of met bepaalde uitdrukkingen of code-afspraken. Met een verrekijker werden de verschillende standen vanuit het volgende telegraafstation waargenomen en op hun beurt doorgegeven aan het volgende station. Deze stations waren op hoge gebouwen, zoals kerktorens gevestigd, en stonden soms zo'n 10 à 15 km.van elkaar.

Zo waren in de lijn Parijs-Rijsel 16 tussenstations die een bericht in ongeveer een uur konden doorgeven tussen de twee plaatsen. Het ging dus geheel wat vlugger dan de gekende middelen als koeriers te paard, postduiven ed.

Er was Napoleon ook veel aan gelegen om vooral goed op de hoogte te blijven van wat er gebeurde aan de grenzen van het grote keizerrijk. Vandaar dat hij de lijnen van de optische telegraaflijnen ook liet doortrekken. In de lijn naar het noorden werd Bavel, of beter gezegd, de toren van de oude Bavelse parochiekerk, in 1809 zo'n tussenstation.

Een heel stelsel van kabels en seinvlakken werd op de toren opgebouwd en regelmatig zat op de afgesproken tijden de Bavelse Telegrafist op de toren.

Nadat Napoeon verslagen was, werd het Koninkrijk der Nederlanden opgericht en werd ook de optische telegraaflijn afgeschaft.

In Frankrijk is deze vorm van telegrafie tot ongeveer 1830 blijven bestaan. In hoofdstuk VI van het tweede deel van Alexandre Dumas' De graaf van Monte Cristo wordt een dergelijke telegraaf ten zuiden van Parijs (op de toren van Montlhéry) beschreven.

U. Brabancia (2)

In Brieven nr.15 publiceerden we een achrosticon op Brabant dat volgens Prof.Dr.M.A.Nauwelaerts in "Latijnse school en onderwijs te 's-Hertogenbosch tot 1629" (1974) door de Bossche stadssecretaris in 1553 op de eerste bladzijde van het privilegeboek werd geschreven. In de voetnoot schrijft Nauwelaerts:

"Het privilegeboek geeft alleen de Latijnse tekst van het Achrostichon, wij voegen er een oude vertaling aan toe".

Als reactie op onze publicatie reageerde onze gemeente-archivaris met een korte mededeling, die we gaarne hierbij publiceren.

V. Brabancia (3)

Het Acrostichon Brabancia, dat U mededeelde in nr.15 van de Brieven van Paulus is niet door een Bossche stadsarchivaris gemaakt, maar door een uit Antwerpen gevluchte schepen van die stad Jonkheer Jan van der Noot, die in de woelige tijden van de godsdiensttwisten tot het Calvinisme overging. Zijn vers gaat terug op een oudere tekst, die voorkomt in een kroniek van Brabant, Zeeland en Vlaanderen uit het jaar 1512. De "Lofsang van Brabant" door Jan van der Noot werd in 1958 door Dr.C.Zaalberg opnieuw uitgegeven in de Zwolsche drukken van de Mij.der Nederlandse Letterkunde te Leiden. Dr.F.A.Brekelmans.

W. Luchtenburg

De heemkundekring Breda organiseert op vrijdag 26 mei een lezing over het landgoed Luchtenburg door Dr.F.Brekelmans. In de convocatie van onze zustervereniging lezen we voor U het volgende over Luchtenburg.

"Luchtenburg" wordt voor het eerst vermeld in 1518, toen Hendrik Montens 15 bunder hei en wildert op cijns nam van Graaf Hendrik III van Nassau. Na Montens'overlijden in 1549 kwam het goed aan zijn zoon Severijn Montens. Er was toen een boerderij met schuur en land ter oppervlakte van 31 à 32 bunder. Een andere zoon van Hendrik Montens, de kanunnik Engelbrecht Montens erfde ter plaatse een wouwer (vijver) ter grootte van 8 bunder.

Dit is vermoedelijk de voorloper van de latere Kruisvijver. In 1563 was de hoeve met aanhorigheden door een cingel omgeven. Lange tijd bleef het goed in handen van de erfgenamen van Severijn Montens.Eerst in 1650 werd Luchtenburg verkocht aan de kapitein Johan van Beaumont. Later kwam het aan Cornelis van Beaumont, eveneens een officier. In een pachtcontract van 1696 is op het terrein van Luchtenburg sprake van een "bovenhuis". Verder waren er dreven en heggen, plantages en landweren. Waarschijnlijk heeft er toen nog geen echte buitenplaats bestaan. Zeker was dit het geval in 1708, toen Luchtenburg publiek werd verkocht. In de koopakte wordt dan een herenhuis vermeld, alsmede de hofstede of hoeve. Eigenaar werd toen de Schotse officier David Baquelan. Na diens overlijden kwam Luchtenburg in handen van de drossaard van Breda Arand Baron van Wassenaar (1669-1721). Gelukkig bezitten wij een afbeelding van Luchtenburg uit 1729 door de bekende tekenaar Cornelis Pronk. Het huis bezit dan nog geen verdieping maar wel een sierlijk klokkentorentje. Voor het huis, rechts, staat een boerderij, zoals ook nu nog het geval is. Pas veel later is de verdieping op het huis gezet, die wij nu nog kennen. Na het overlijden van de drost, werd het huis Luchtenburgverhuurd aan een schepen van Ginneken en later aan een hoge officier. De erven van de beide dochters van Baron van Wassenaar lieten Luchtenburg in 1769 publiek verkopen.

Het kwam toen voor 27.500 gulden in handen van 2 Antwerpse kooplieden.Bij een grote veiling in 1802 werd Lucas Willem Philip, Baron van der Borch, eigenaar, die van 1777 tot 1787 reeds eigenaarwas geweest van het naburige landgoed Hondsdonk. Bij Luchtenburg blijken dan te behoren een nieuwe warande, vijvers, kommen en dreven. Sinds Lucas van der Borch is Luchtenburg in dezelfde familie gebleven. Na zijn dood in 1828 erfde Allard van der Borch het landgoed, in 1836 Mr.W.F.G.van der Borch.

Na het overlijden van diens weduwe, Henrica van der Heim, kwam een en ander in bezit van Adèle van der Borch, die huwde met Frédéric, Baron Prisse. Grotendeels is het landgoed thans nog in het bezit van diens afstammelingen.

X. Bijgeloof (6)

Ziet men een spin

dan is dit een voorteken, dat men geld te verwachten heeft.

Y. Heemkundig Weerbericht (10)

- Mei koel en nat

Vult schuur en vat.

- Mei met avonddauw en koude nachten

doet veel hooi en wijn verwachten.

Z. Uitspraak (12)

Pastoor op preekstoel:

Dierbare parochianen, vandaag zal ik niet preken

Want ik heb U iets te vertellen.

.....